

Човјек, биће које треба неумјерено тјешити

Превео: Милан Глигорић

Према Микаелу Фоеселу (фран. Michaël Foessel), туга и утјеха држе људе на окупу. Дозволити да вас тјеше, то значи изаћи из себе и отворити се за ријеч другога.

Свако ко је пригрлио некога у сузама јако добро зна да је утјеха један од најдирљивијих гестова који постоје. Крхка и неспретна кад ниче, али моћна и окрепљујућа када справља свој љековити напитак. Управо ову необичну алхемију открива нам Микаел Фоесел у својој новој књизи – *Вријеме утјехе*. Ономе који тјеши треба стрпљења и такта; да би створио простор за једно „након“ и покренуо једну нову и мирнију епизоду, он се не смије уплитати у тугу несрећника ни прерано ни прекасно. *Вријеме утјехе* оцртава и наше савремено доба, обиљежено бројним мукама и ранама, али и толиким страдањима од којих се тешко опорављамо. Треба ли уопште да тражимо утјеху за све то?

ПРЕМА ВАШЕМ МИШЉЕЊУ МОДЕРНА ФИЛОСОФИЈА ЈЕ НАПУСТИЛА ЦИЉ ДА ПРУЖА УТЈЕХУ. ЗАШТО?

Од свог настанка философија је повезана са утјехом. Она је рођена Сократовом смрћу и чињеницом да је Платон настојао да нас због тога утјеши. Таква традиција снажно обиљежава прве вијекове философије, нарочито код стоичара, а свој врхунац доживљава у VI вијеку са Боетијем и његовом *Утјехом Философије*, у којој богиња Философија лично долази да пружи утјеху невино осуђеном на смрт. Међутим, философија је постепено препустила утјеху религији и психологији. Оно што се промијенило је, вјерујем, однос према истини: модерност је изгубила вјеру у то да би нас истина могла усрећити, или бар, да би нас могла охрабрити у невољи. Од Декарта наовамо, философија је била надахнута науком и жртвовала је своју намјеру да утјеши зарад потребе за доказивањем. Како је то изразио Фуко, прешли смо са „знања о духовности“ на „знање о спознаји“; прво је учило човјека да живи, док нам друго нуди само објективне истине.

МЕЂУТИМ, КЊИГЕ ИЗ ФИЛОСОФИЈЕ КОЈЕ ОБЕЋАВАЈУ СРЕЋУ НИКАД НИСУ БИЛЕ БРОЈНИЈЕ...

Ради се о једном комерцијалном феномену. Оно што недостаје свим тим књигама које нам наводно пружају утјеху и уче нас срећи, јесте промишљање о природи губитка који рађа патњу. Утјеха увијек, уствари, одговара на потребу која се испољава у односу на некакав губитак: губитак љубави, губитак неког блиског, губитак некаквог политичког идеала, друштвеног угледа итд. Ја сматрам да је утјеха један сасвим посебан философски појам, али не желим при том рећи да она пружа утјеху од свега. Философија је напор свјесности, промишљање наших јада и туга које настоји не толико да нас излијечи, колико да освијетли оно што смо изгубили. Овим напором духа долазимо до продубљивања и испитивања бола, прије него до његовог прихватања и ишчезнућа.

КАКВУ УЛОГУ МОЖЕ ИМАТИ УТЈЕШИТЕЉ У ОДНОСУ НА УНЕСРЕЂЕНОГ?

Тјешитељ, за разлику од мага или љекара, не исцјељује унесређеног; он не може повратити изгубљено. Надаље, он не дијели доживљај тог губитка са унесређеним, он њиме није директно погођен. Међутим, иако не проживљава бол оног другог, он није на њега мање осјетљив... Лош тјешитељ је онај који одриче да се нешто догодило, онај који каже: „није то ништа, ниси ти ништа изгубио“ или „свако зло за неко добро“. Добар тјешитељ је способан да преусмјери пажњу уцвијељеног. Он одговара, нуди ријеч, гесту, чин, нешто више. Он предлаже нешто у замјену за оно изгубљено, што израз „утјешна награда“ јако добро илуструје. Постоји још један израз који много говори: „утјешити своју кафу“¹, односно додати јој алкохола. Тиме горчину кафе превладавамо надом пијанства... Помислимо на особу у сузама коју тјешитељ коначно успијева насмијати. То не значи да је разлог плача нестао, нити да се сузе неће вратити, већ да је могуће остварити прелазак на једно „послије“. Ја сам покушао да размишљам о феномену утјехе с позитивне стране, у оном виду у којем нам она помаже да избјегнемо меланхолију, нихилистички дискурс: „Не желим ништа друго осим онога што сам изгубио...“

НО, ПО ВАМА, САВРЕМЕНИ ЧОВЈЕК ЈЕСТЕ НЕУТЈЕШЕН. ТО БАШ И НИЈЕ ТАКО ПОЗИТИВНО!

Не би требало бркати појмове неутјешен и неутјешан. Док неутјешен човјек прихвата утјеху и мисао да не треба да остане затворен у своме болу, неутјешан човјек се једним категоричким „не“ супротставља свакој врсти „замјене“ коју му нудите. Тематске међуигре у мојој књизи посветио сам неколицини неутјешних ликова из књижевности као што су Антигона, Електра или Ниоба. За те узвишене и поносите

¹ Француски израз «*consoler son café*», који смо превели дословно у недостатку одговарајућег израза у нашем језику, израз је који је скоро ишчезнуо из употребе у француском говорном језику. (Прим. прев.)

жене, утјеха би била напросто издаја (брата, оца, односно нестале дјецe). Међутим, с ону страну књижевности, шта је могуће засновати на тој гордости? То је једна непродуктивна позиција затворена за искуство, вријеме и будућност. Неутјешен човјек, са друге стране, веома добро зна да неће пронаћи изгубљено и није се с тиме помирио, али је упркос томе у потрази за другошћу. Умјесто да као Антигона слиједи умрлог до гроба, неутјешен радије бира живот не негирајући губитак.

ТУГА НЕУТЈЕШЕНОГ БИ, ПО ВАМА, БИЛА ЧАК И ПРЕВРАТНИЧКА. У КОЈЕМ СМISЛУ?

Ја критикујем начин на који се савремена друштва односе према тузи као према предмету менаџмента. Никада се није толико говорило о крхкости, о рањивости, али исто тако никада нас нису толико гонили да будемо активни, помирени са животом, продуктивни. Наредба о „раду жалости“² говори много: као да би непрестана активност могла да отклони губитак. Будући да утјеха признаје губитак, она је антирезилијентна³. Она се супротставља идеји према којој би свака траума могла бити превазиђена враћањем организма у своје почетно стање. Императив резилијентности је рестаурација прошлости, као да се након бола и туге ништа није промијенило. Као да ударац (шок) губитка није догађај који је измијенио субјекта... Неутјешени је одређен тим губитком; он схвата да је нешто нестало и да му то нешто недостаје. Он је свјестан да стари поредак неће више пронаћи и да не треба ни да га тражи. Баш зато што прихватимо да смо сачињени од наших прошлих губитака можемо се отворити ка будућности.

² „Рад жалости“ или „рад туге“ је појам који је сковао Фројд у свом чланку „*Trauer und Melancholie*“ (*Туга и меланхолија*) из 1917. године, а односи се на интрапсихички процес који је посљедица губитка драге особе или предмета. (*Прим. прев.*)

³ Резилијентност (енг. *resilience* – *савитљивост, гинкост*) је појам којим се у психологији означава способност личности да се одупре проблемима и недаћама на које наилази на свим пољима у животу, одупирући се неповољним околностима окретношћу и гинкошћу, на исти начин као што се савитљива тијела по престанку дјеловања неке силе, враћају у првобитно стање. (*Прим. прев.*)

У ТОМ СЛУЧАЈУ, КАКВА БИ МОГЛА БИТИ ПОЛИТИКА УТЈЕХЕ?

Напредњаци су много изгубили последњих деценија: револуционарни идеал, „Славних тридесет“⁴, „Скрбничку државу“... То је без сумње тачно ако имамо у виду чињенице, али то не значи да треба одбацити оно што ти, чак и искварени, идеали о правди и даље симболизују. Признати губитак, понављам то, значи омогућити изналажење нечег другог. Иако утјеха није програм, она је предуслов за свако политичко промишљање. Она започиње тврдњом да садашњост није пресуда, тачније да принцип реалности, у име којег се оправдава свако социјално лишавање, не може бити аргумент. Ослушкивање туге је један од начина да се одупремо свему ономе насилном што тај „реализам“ садржи. Начин да се избјегне двострука опасност, неолиберални менаџмент и реакционарна меланхолија. Борба против свих „задовољних“ који прослављају садашњост јер им је наклоњена и против свих носталгичних који не могу прежалити узвишеност једне измаштане прошлости.

МОЖЕМО ЛИ САМИ СЕБЕ ТЈЕШИТИ?

Утјеха, каква год била, подразумејева излазак из самопосматрања и отварање ка ријечи другог. Тјешити, то увијек значи „бити са“; представља улазак у питања заједништва и солидарности. Ова књига показује да је и жалост оно што држи људе заједно. Наравно, можемо „се“ тјешити пред неким умјетничким дјелом, рецитијући поеме, изазивајући дијалог са самим собом... Постоји хиљаде начина да се утјешимо, хиљаде предмета који пружају утјеху – „прелазних“ предмета како то кажу психоаналитичари. Али, у сваком овом случају, мора се прихватити урушавање самотњачког односа према самоме себи.

⁴ Израз који се односи на период од 1945. до 1975. године када Француска и друге развијене европске земље биљеже константан економски раст и друштвени успјех.

ДА ЛИ ЈЕ И КУЛТУРА ЈЕДАН ОД ТИХ ПРЕЛАЗНИХ ПРЕДМЕТА?

Без имало сумње. Умјетност преноси заразу утјехе јер доноси смисао, чак и осјећајност, намјесто губитка. Не ради се ту, уосталом, само о посматрачу који се окреће умјетности у потрази за утјехом у свијету лишеном чари, већ ни сам стваралац не би стварао да не осјећа да му нешто недостаје. Умјетник, на тај начин, не прижељкује крај болу, већ прије свега његово премјештање у дјело. Он придаје некакав смисао свијету, дакле види да свијету нешто недостаје. Управо је то гест утјехе.

УТЈЕШИТЕЉ БИ БИО ПРИЈЕ ПЈЕСНИК НЕГО ПОЛИТИЧАР?

Ријеч онога који тјеша је поетска, у томе смислу што је он у обавези да измишља ријечи и гестове који измјештају поглед другог. „Гледајући себе жалостимо се, поредећи се с неким тјешимо се“, како каже изрека. У класичним расправама о утјехи, стилска фигура која се највише користила је била метафора. Она омогућава другачији поглед на ствари: „старост“ као „вече живота“ на примјер. Уосталом, шта раде отац и мајка кад тјеше дијете које је час прије пало на улицу? Показују му нешто друго, причају му приче, указују му на неки дио окружења лијево или десно. Скраћено, они преусмјеравају поглед свога дјетета. То је баш то, метафорицка активност: видјети другачије. Утјеха захтијева много такта, умјећа и опрезности: треба користити добре слике, подстакнути одговарајуће гестове не позљећујући. Савременом човјеку је много теже, он не располаже сигурношћу у постојање Бога, или у бесмртност душе. У том неизвјесном простору смјештена је модерна авантура са свим оним политички, етички и емоционално узбудљивим што она са собом носи.